

ХУЛОСАИ КОМИССИЯИ ТАШХИСИ

Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA - 033-и назди МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» оид ба диссертатсияи Ҳақимов Саъдулло Тағаймуродович дар мавзӯи «Имомии Ҳиравӣ ва хусусиятҳои услубию бадеии осори ӯ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ

Комиссияи ташхиси Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA - 033-и назди МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» дар ҳайати раис Юсуфзода Носирҷон Салимӣ – доктори илмҳои филологӣ, профессор; аъзоён Ғаффорова Умеда Абдуллоевна – доктори илмҳои филологӣ, профессор; Насриддинов Фаҳриддин Абдуманноҷович – доктори илмҳои филологӣ, профессор оид ба қабул намудани диссертатсияи Ҳақимов Саъдулло Тағаймуродович дар мавзӯи «Имомии Ҳиравӣ ва хусусиятҳои услубию бадеии осори ӯ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.08 – Назарияи адабиёт ва матншиносӣ барои ҳимоя ва муайян кардани рӯзи ҳимоя.

Диссертатсия дар кафедраи адабиёти тоҷики МДТ «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав» ба анҷом расида, дар ҳамин кафедра муҳокима карда шудааст (қарори №6 аз 15.12.2020).

Диссертатсияи Ҳақимов Саъдулло Тағаймуродович ба таҳқиқу пажӯҳиши хусусиятҳои услубию бадеии осори Имомии Ҳиравӣ бахшида шудааст.

Ҳадафи асосии кори илмии мазкур таҳқиқу баррасии хусусиятҳои услубию бадеии осори Имомии Ҳиравӣ мебошад. Барои расидан ба ин мақсад ҳалли вазифаҳои зерин дар меҳвари таҳқиқоти Ҳақимов С. Т. қарор гирифтааст: баҳси ному насаб ва алқоби Имомии Ҳиравӣ, таҳқиқи чараёни зиндагии шоир, муайян намудани мақоми илмӣ ва ирфонии Имомии Ҳиравӣ, муайян кардани мақоми шоирии Имомӣ, таҳлил ва баррасии мероси адабии Имомии Ҳиравӣ, таҳқиқи анвои адабии

таркиби девони Имомӣ, пажӯҳиши вижагиҳои қасоиди шоир, арзёбии авзони шеъри Имомии Ҳиравӣ, муайян намудани сабки сухани Имомӣ, баррасии забон ва услуби шеъри Имомии Ҳиравӣ, таҳқиқи мазмун ва мундариҷаи ғоявии ашъори шоир, баррасии нақши санъатҳои бадеӣ дар ашъори Имомии Ҳиравӣ.

Диссертант дар бахши навгониҳои илмӣ таҳқиқот чунин ибраз медорад, ки бори аввал дар адабиётшиносии тоҷик масоили рӯзгор ва вижагиҳои осори Имомии Ҳиравӣ мавриди таҳқиқи густардаи илмӣ қарор гирифтааст. Соҳиби диссертатсия дар асоси таҳлилу муқоисаи маълумоти сарчашмаҳои гуногуни илмӣ таърихӣ ва осори худи шоир ному насаб, алқоби фахрӣ, баромади иҷтимоӣ ва ҷараёни зиндагии Имомии Ҳиравиरो муайян кардааст. Дар диссертатсия, бори нахуст фаъолияти эҷодии Имомӣ, вижагиҳои жанрии осори манзум, авзон, сабку услуби нигориш ва бадеияти ашъори ӯ мавриди таҳқиқоти амиқ ва фарогири илмӣ қарор дода шудааст.

Дар мавриди арзиши илмӣ ва аҳамияти назариявии таҳқиқот гуфтаи ҷоиз аст, ки аз натиҷаҳои бадастовардаи диссертант ҳангоми таҳқиқу баррасии масъалаҳои гуногуни адабиётшиносӣ, аз ҷумла, таърихи адабиёти асри XIII, масоили алоҳидаи сабкшиносӣ, назарияи адабиёт, сохтори хунараӣ ва нақди адабӣ истифода бурдан мумкин аст. Диссертатсияи Ҳакимов С. барои муҳаққиқоне, ки минбаъд ба пажӯҳиши масъалаҳои гуногуни адабиёти бадеии асри мазкур иқдом менамоянд, манбаи маводи фаровони назарӣ хоҳад буд.

Унвонҷӯ аҳамияти амалии таҳқиқотро дар он медонад, ки маводи онро адабпажӯхон ва муаллифони китобҳои дарсӣ зимни таълифи фаслҳои гуногуни китобҳои дарсии адабиёт, дастурҳои таълимӣ, инчунин мақолаву рисолаҳои илмӣ ҳамчун манбаъ истифода бурда метавонанд. Инчунин диссертатсия барои донишҷӯёни риштаи филологияи тоҷик дар раванди таълифи қорҳои курсӣ, рисолаҳои хатм ва магистрӣ мусоидат менамояд.

Диссертатсияи Ҳақимов С. Ҳ. аз муқаддима, се боб, ҳафт фасл, панҷ зерфасл, хулоса ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат буда, дар маҷмӯъ 200 саҳифаи чопи стандартии компютери ро дар бар мегирад. Дар муқаддимаи диссертатсия аҳамияти мавзӯ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, робитаи кор бо мавзӯҳо ва барномаҳои (лоиҳаҳои) илмӣ-таҳқиқотӣ, усул ва равиши таҳқиқ, предмети таҳқиқ, наовариҳои илмӣ рисола, аҳамияти назарии таҳқиқ, аҳамияти амалии таҳқиқ, саҳми шахсии муаллиф, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқ зикр шудаанд.

Боби аввали диссертатсияи Ҳақимов С.Т., ки «**Зиндагинома ва мақоми адабиву ирфонии Имомии Ҳиравӣ**» номгузори шудааст, дорои се зербоб мебошад. Дар зербоби аввал - «**Зиндагиномаи Имомии Ҳиравӣ**» унвонҷӯ саъй намудааст, ки дар асоси маълумоти сарчашмаҳои гуногуни илмию адабӣ ва таърихӣ ному насаб, таҳаллус, унвонҳо ва алқоби шоирро бо далоили муътамади илмӣ муайян кунад.

Зербоби дуюми боби аввал «**Ҷойгоҳи адабиву ирфонии Имомии Ҳиравӣ, дидгоҳҳои адабӣ ва нақду баррасии ашъори ҳамзамон аз ҷониби ӯ**» ном дошта, ба таҳқиқу баррасии ҷараёни зиндагии шоир бахшида шудааст. Унвонҷӯ дар асоси муқоиса ва муқобалаи иттилооти сарчашмаҳои арзишманде, аз қабиле таърихномаҳо, тазкираҳо, ҷунгу сафинаҳо, фарҳангу қомусҳои адабӣ, китобҳои таърихи адабиёт, мақолоту ишороти муҳаққиқон ба чунин натиҷа мерасад, ки зодгоҳи Имомӣ шаҳри Ҳирот буда, ӯ тахминан солҳои 1208-1212 ба дунё меояд ва соли 1287 дар Аланҷон ном мавзеи Исфачон менамояд.

Дар зербоби сеюми боби аввали диссертатсия, ки «**Нақду баррасии мероси адабии Имомӣ дар сарчашмаҳои адабӣ-таърихӣ ва таҳқиқоти илмӣ муосир**» унвон гирифтааст, муҳаққиқ дар асоси ахбори муаллифони муаллифони сарчашмаҳои таърихиву адабии муосири Имомии Ҳиравӣ ва онҳое, ки пас аз ӯ омадаанд, соҳиби дониши фарогир

будани ўро дар улуми ақливу нақлӣ ва чирадастии вайро дар балоғату фасоҳат зикр кардааст.

Боби дуюми диссертатсия «**Вижагиҳои жанрӣ ва поэтикии ашъори Имомии Ҳиравӣ**» ном дошта, аз ду фасл ва панҷ зерфасл иборат аст. Фасли аввали боби мазкурро соҳиби диссертатсия «**Таснифоти жанрӣ ва поэтикии ашъори Имомии Ҳиравӣ**» унвон додааст.

Аз таҳлилу баррасиҳои унвончӯ маълум мешавад, ки дар аксар маъхазҳои дастрас ва ёддоштҳои муҳаққиқин ҳангоми баррасии зиндагинома ва мероси адабии ин суҳанвар на танҳо аз анвои адабӣ ва ҳаҷми умумии абёти сурудаи ӯ суҳан ба миён наёмадааст, балки бархеи онҳо роҷеъ ба соҳиби девони ашъор будани вай ишорае ҳам накардаанд. Ҳамчунин унвончӯ дар диссертатсия мутазаққир мешавад, ки аз Имомии Ҳиравӣ девоне ба мерос мондааст, ки шомили қасоид, муқаттаот, ғазалиёт, тарҷеот ва рубоӣёт аст.

Диссертант зерфасли аввали фасли мазкурро ба тавсифи қасоиди Имомии Ҳиравӣ бахшида, зикр кардааст, ки қасида, баҳусус қасидаи мадҳӣ, дар эҷодиёти Имомӣ нисбат ба дигар жанрҳои адабӣ мавқеи меҳвариву марказӣ дошта, қисми асосии осори манзуми шоирро ташкил медиҳад. Ҳаҷми қасоиди Имомӣ дар қадимтарин нусхаи девонаш 44 адад буда, ин қасоид маҷмӯан аз 1526 байт иборатанд. Қасидаҳои Имомӣ гуногунҳаҷм буда, аз 12 то 162 байтро ташкил медиҳанд, аз ин хотир, ин жанрро дар коргоҳи эҷодии ӯ ба се даста – кӯтоҳ, миёна ва тӯлонӣ тасниф кардан мумкин аст. Қасоиди Имомӣ аз назари муҳтаво, гузашта аз мавзӯоти маъмул, монанди мадҳу ситоиш, васфу тавсиф, талабу тақозо, шикваву рисо ва амсоли инҳо фарогири мавзӯоте, аз қабилӣ ирфону тасаввуф низ мебошанд, яъне гароишҳои ирфонии ин адиб дар бархе аз қасоиди ӯ ба назар мерасанд.

Ба қавли муҳаққиқ, Имомӣ дар жанри қасида ибдооту ихтирооти чашмгире надорад. Бо он ки таъсирпазирии Имомӣ аз шоирони пеш аз

худу муосиронаш равшан аст, вале вайро ба сифати як шоири комилан муқаллид қаламдод кардан мунсифона нест.

Диссертант зерфасли дуоми фасли ёдшударо ба таҳқиқи қитъаоти шоир ихтисос додааст, ки ин жанр низ дар эҷодиёти Имомии Ҳиравӣ мақоми чашмрас дорад. Ҳакимов С. Т. Зимни пажӯҳиш муайян намудааст, ки Имомии Ҳиравӣ дар эҷоди қитъа роҳу равиши пешгузаштагонро ҳамчун суннати адабӣ қабул карда, дар тӯли фаъолияти эҷодиаш дар худуди 59 адад қитъа ба ёдгор гузоштааст. Ҳаҷми умумии абёти ин қитъаот 435 байтро ташкил медиҳанд. Шояд Имомӣ аз ин теъдод зиёдтар қитъа суруда бошад, вале то кунун ҳамин қадар дар дастрас қарор дошта, ҳамаи он дар девони нисбатан мукаммали ӯ забт шудаанд. Қитъаҳои Имомӣ аз назари миқдори абёт гуногун буда, аз 2 то 29 байтро дар бар мегиранд.

Соҳиби диссертатсия иброз медорад, ки аз вижагиҳои барҷастаи Имомӣ дар эҷоди жанри қитъа зикри таҳаллус мебошад. Дарҷ кардани таҳаллус дар ин навъи адабӣ аз лузумоти ҳатмӣ набошад ҳам, дар девони Имомӣ баъзе қитъаҳои мавҷуданд, ки муаллиф дар онҳо таҳаллуси ҳудро зикр кардааст. Унвонҷӯ баъд аз мутолиаи девони ашъори шоир ба ин натиҷа расидааст, ки аз 59 қитъаи дар девони Имомӣ мавҷудбуда 6-тои он дорой таҳаллусанд. Мушоҳидаҳо дар қитъаҳои Имомӣ нишон дод, ки сабку услуби нигориш ва ифодаҳои ӯ дар ин навъи адабӣ ба фаҳму завқи ҳокими ҷомеа наздик аст. Ба ақидаи диссертант, шоир то ҷое тавонистааст навъи адабии қитъаро дархӯрди фаҳми мардум – табақаи миёна ва поёнии ҷамъият эҷод карда, руҳдоду ҳаводиси рӯзгорашро ба қолаби шеър дароварнд ва ба василаи муқаттаоти худ воқеоти гуногуни таърихӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва амсоли инҳоро инъикос намояд.

Зерфасли сеумро муҳаққиқи ҷавон ба таҳқиқу баррасии ғазалиёти Имомии Ҳиравӣ муртабит медонад. Имомӣ дар муқоиса бо дигар анвои адабӣ дар жанри ғазал аз худ маҳорати чашмгиру устодӣ нишон дода,

махз ба воситаи ғазал тавонистааст, ки мазомини бикру латиф, шӯру эҳсосоти шоирона, тасвиrotи дастнохӯрдаи ҷаззоб, ҷаҳонбинӣ, афкори орифонаву ошиқона ва амсоли инҳоро бо орояҳои лафзиву маънавӣ ораста, ба лаҳни шевову дилнишин манзур созад. Аз таҳлилу баррасиҳои мушаххаси унвонҷӯ маълум шуд, ки дар девони Имомӣ ҳамагӣ 23 адад ғазал мавҷуд аст, ки миқдори умумии абёти онҳо маҷмӯан 186 байт мебошад.

Диссертант зерфасли чоруми фасли мазкурро нақду баррасии тарҷеоти шоир ном ниҳодааст. Аз ин анвои адабӣ дар девони Имомӣ ду намуна мавҷуд аст. Намунаи аввал тарҷеъбандест иборат аз ҳафт банд, ки ҳар банди он, ба истиснои байти тарҷеҳ, шомили панҷ байт буда, дар маҷмӯъ бо байти васила, ки бидуни тағйир ҳафт маротиба такрор шудааст, 42 байтро ташкил медиҳад. Аз назари мазмуну муҳтаво ин тарҷеъбанд марсия буда, аз байти васила ба хубӣ ошкор мешавад, ки дар сӯғи Муҷирулмалик Начмуддини Маймун – ҳокими Исфаҳон суруда шудааст.

Унвонҷӯ зерфасли панҷуми кори худро хоси рубоиёти Имомии Ҷиравӣ қарор додааст.

Ба қавли соҳиби диссертатсия як бахши муҳимми эҷодиёти Имомии Ҷиравиро рубой ташкил медиҳад. Инчунин ӯ ба чунин натиҷа расидааст, ки дар девони Имомӣ маҷмӯан 98 адад рубой мавҷуд аст, ки миқдори абёти он 196 байтро ташкил медиҳад. Рубоиёти Имомӣ аз лиҳози мазмуну мундариҷа ва сохтор асосан тибқи суннату анъана ва меъёрҳои пешгузаштагони адабиёти форсӣ-тоҷикӣ сурат гирифта бошад ҳам, доираи мавзӯҳои он чандон фарогир нест.

Диссертант зербоби сеюми боби дууми диссертатсияро «**Авзони ашъори Имомии Ҷиравӣ**» ном ниҳодааст. Имомӣ бо дарназардошти ба эътибор гирифтани мазмуну муҳтаво ва риояи таносуби он бо авзон 59 қитъаи девони хешро дар 14 анвои вазни арӯз сурудааст. Унвонҷӯ аз омори авзону бухури қитъаҳои Имомӣ ба ин натиҷа расидааст, ки

аксари қитъаҳои ин суханвар дар се баҳр – мучтасси мусаммани махбуни мақсур; (махзуф); (аслам) (16 қитъа), хафифи мусаддаси махбуни мақсур; (махзуф); (аслам) (9 қитъа), музореи мусаммани ахраби макфуфи мақсур; (махзуф) (7 қитъа) суруда шудааст. Инчунин ӯ иброз медорад, ки таваҷҷуҳ ва таҳқиқ дар бухуру авзони арӯзӣ, ки Имомӣ дар ғазалиёти хеш истифода кардааст, бо дарназардошти риоя ва ба эътибор гирифтани таносуб миёни мазмуну авзон 23 адад ғазали худро ҳамагӣ дар 7 баҳри асли ва фурӯоти он, ки маҷмӯан 12 вазро ташкил мекунанд, эҷод кардааст.

Тарҷеъбанд ва таркиббанди Имомӣ дар баҳри рамал, мушаххасан рамали мусаммани мақсур, таълиф гардидаанд.

Диссертант баъд аз баҳсу баррасии авзони шеърии таркиби Девони Имомӣ ба чунин натиҷа расидааст, ки ӯ дар аксар авзони маъруфи шеъри гузаштаи форсӣ-тоҷикӣ таҷрибаҳои хунарии хешро ба намоиш гузоштааст, ки ин амр баробари бозгӯии хунари шоирии суханвар аз огоҳии комилаш дар балоғати форсиву адабӣ, илми арӯз ва амсоли ин паём мерасонад.

Аз пажӯҳиши таснифоти жанрии ашъори Имомии Ҷиравӣ унвонҷӯ ба чунин хулоса расидааст, ки ӯ дар аксари анвои шеъри суннатӣ хунари шоирии хешро таҷриба намуда, баробари идомаи анвои роиҷи авзони шеърӣ ибдооте аз худ ба намоиш гузоштааст.

Боби сеюми диссертатсия «Сабк ва хусусиятҳои бадеии ашъори Имомӣ» ном дошта, аз ду фасл иборат аст. Фасли аввал – «Сабкшиносии ашъори Имомӣ ва дидгоҳҳои адабии ӯ роҷеъ ба шеърӯ шеваи суханварӣ» ба таҳқиқу баррасии муҳимтарин хусусиятҳои сабкии ашъори Имомии Ҷиравӣ бахшида шудааст.

Фасли дувуми боби сеюмро диссертант «Хунарии шоирии Имомии Ҷиравӣ» номгузорӣ намудааст. Ӯ чунин ақида дорад, ки Имомии Ҷиравӣ аслан шоири санъатгарост ва бо он ки дар бархе аз анвои шеъри ӯ, бахусус ғазалиёту рубоӣташ, аносири содабаёнӣ ва дур аз такаллуфот

ручҳон дорад, ӯ чиҳати ба намоиш гузоштани қудрати суҳанварию худ ва барҷаставу ҳадафрас ҷилвагар сохтани маънову мазомини ашъораш аз воситаҳои гуногуни бадеӣ ба таври вофир суд ҷустааст.

Дар қисмати ниҳой диссертант натиҷаҳои асосии илмии таҳқиқоти худро баён дошта, оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо дар сездаҳ банд тавсияҳо ироа намудааст.

Рӯйхати адабиёт дар асоси меъёр ва талаботи ҷорӣ мурағаб гардидааст.

Бо вучуди муваффақиятҳои диссертатсия дар қор баъзе ғалатҳои ислоҳпазир мавҷуданд, ки ислоҳи онҳо аз манфиат ҳолӣ нест. Барои мисол, диссертант барои мудаллал гардонидани андешаҳои худ бархе иқтибосҳоро тӯлонӣ овардааст, ки мухтасар қардани онҳо мувофиқи мақсадаст. Ҳамчунин ба феҳрасти адабиёт таҷдиди назар қарда шавад, то ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ гардад.

Қамбудихои мазқур ислоҳшаванда буда, моҳияти илмии диссертатсияро ба ҳеч ваҷҳ қоста намегардонанд.

Мубрамии таҳқиқ, навоварию илмӣ, қараҷаи омӯзиши масъала, аҳамияти назариявию амалии диссертатсияро ба назар гирифта, комиссия ба қунин ҳулоса омад, ки диссертатсияи Ҳақимов Саъдулло Тағаймуродовиҷ дар мавзӯи «Имомии Ҳиравӣ ва хусусиятҳои услубию бадеии осори ӯ» тадқиқоти байтмомрасидаи қомил буда, ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қавобгӯ аст.

Авторыферати диссертатсия ва мақолаҳои нашрнамудаи унвонҷӯ фарогири мазмуну муҳтавои диссертатсияи илмӣ мебошанд.

Қори диссертатсионии Ҳақимов Саъдулло Тағаймуродовиҷ дар мавзӯи «Имомии Ҳиравӣ ва хусусиятҳои услубию бадеии осори ӯ» барои қарёфти қараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси

10.01.08 – Назарияи адабиёт ва матншиносӣ мувофиқ буда, онро ба дифоъ пешниҳод кардан мумкин аст.

Комиссияи ташхис адабиётшиносони зеринро ба хайси муқарризони расмӣ пешниҳод менамояд:

1. Муқарризи расмӣ аввал - доктори илмҳои филологӣ, директори Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии Академияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сӯфизода Шодимуҳаммад

2. Муқарризи расмӣ дуюм - доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Саидҷаъфаров Озод Шовалиевич

Муассисаи пешбар – МДТ-и “Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни”.

Раиси комиссияи ташхиси шӯрои дифоъ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор:

 Салим Носирҷон.

Аъзои комиссияи ташхиси шӯрои дифоъ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор:

 Гафорова У. А.

доктори илмҳои филологӣ, профессор:

 Насриддинов Ф. А.

Имзоҳои ҳайати комиссияи ташхисро тасдиқ мекунам:

Котиби илмӣ шӯрои диссертатсионии 6D.KOA – 033

номзади илмҳои филологӣ, доктор:

 Шарипова М.З.

